

Türk-İslam Geleneğinde Yaşlılara Verilen Değer

Kazım Sarıkavak
Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara.
kazims@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2399-1244

Geliş Tarihi: 07.10.2017 Revize Tarihi: 22.12.2017 Kabul Tarihi: 22.12.2017

ÖZ

Bugün ülkemizde, pek çok sebebe bağlı birçok toplumsal güzel özelliğimiz dejenere olmasına rağmen yine de yaşlılarımıza karşı toplumsal tavrımız olumlu özelliklerini devam ettirmektedir. Bu olumlu özelliğimiz her ne kadar yıpransa da bu toplumsal hususiyetimizin sürmesindeki neden hem Türk geleneğindeki “aksakal” diye itibar gören yaşlılarımıza saygı anlayışı hem de İslâm’ın iki temel kaynağı olan Kur’an ve hadislerde yaşlılara karşı saygı gösterme gerekliliği yönündeki emir ve öğütlerdir. Eski Türk gelenek ve inanç sistemlerini anlatan klasik eserlerde, örneğin Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig adlı eseriyle Dede Korkut hikâyelerinde ailede ve toplumda yaşlıların konumlarıyla ilgili önemli bilgiler vardır. Nitekim Yusuf Has Hacib’e göre ideal devletin dört sembol kişiliğinden Odgurmuş, bilgeliğin, yaşlılığın ve olgunluğun temsilcisi ve simgesidir. İslam’ın iki temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde ise yaşlılara nasıl ihtimam gösterilmesi konusunda sayısız örnek metinler vardır. Örneğin Kur’an-ı Kerim’de Hac suresi, âyet 5, Bakara suresi, âyet 266, İsra suresi, âyet 23-24 gibi birçok âyette Yüce Allah, yaşlılara nasıl davranmamız gerektiğini çok net bir şekilde bize bildirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam geleneği, yaşlı, değer.

The Value Attributed to Elders in Turkish-Islam Tradition

ABSTRACT

In our social order, elderliness is one of the most important social phenomena. The fact that the world population is getting older increases the importance of this phenomenon. Therefore, the place of elderliness and the place and importance of the elderly in the society should be carefully considered. Human is the only species of living creatures in this world that establish conscious, reasoned relationships among each other. From the first human being to today, all people first establish love and respect-based relationships with their parents, who are the immediate family and are the material cause to bring them to the world, and their siblings from the same parents. A closer look at these relationships reveals loving respect to the parents, especially to their parents, and loving compassion to the younger ones. However, respecting the older ones including the elderly people changes from society to society. Although the elderly people have lost their respectability in the western countries over the course of the day, it can be said that the situation in our country is different. So much so that in our country, even though our good characteristics on a societal level have been degenerated, our positive societal attitude toward the elderly people maintains its characteristics. First, the family is the smallest unit in our society, including the old Turkish societies. Turkish social life is based on family and kinship bonds. The most important feature of the old Turkish family is based on unity and solidarity. As a matter of fact, the most important duty of the children in the family is to help the father and the family. The proverb "The pony will help the horse, and son will help the father" suggests this understanding of Turkish family life.

Keywords: Turkish-Islam tradition, elderly, values

Giriş

Bu evrendeki canlılar arasında birbirleriyle şuurulu, akla dayalı ilişkiler kuran tek canlı türü insandır. İlk insandan bugüne bütün insanlar önce kendisinin dünyaya gelmesine maddi açıdan vesile olan en yakınındaki ana-babasıyla ve aynı ana-babadan olan kardeşleriyle sevgi ve saygıya dayalı ilişkiler kurar. Bu ilişkilere biraz daha yakından bakıldığında kendinden büyüklere özellikle ana-babasına sevgi dolu saygı duyar, kendinden küçüklere de sevgi dolu merhamet gösterir.

Şimdi bu kısımda öncelikle Türklerde önemli bir yere sahip olan sosyal hayatın temeli olan aileye ve ailede büyüklerin nasıl bir konuma sahip olduğuna bakalım: Öncelikle eski Türk toplumlarında aile bu toplumun en küçük birimidir. Türk sosyal hayatı aile ve akrabalık bağları üzerine kurulmuştur. Eski Türk ailesinin en önemli özelliği birlik ve dayanışma esasına dayanmasıdır. Nitekim ailede evlatların en önemli görevi babaya ve aileye yardımcı olmalarıdır. Zira “Tay yetişirse at dinlenir,

oğul yetişirse baba dinlenir” atasözü Türk aile hayatındaki bu anlayışa işaret eder (Koca, 2016: 144-145). Diğer bir husus da ailede küçük oğul evlendikten sonra babasının çadırında kalır ve yaşlılıklarında anne ve babasına bakmakla yükümlüdür (Koca, 2016: 147; Kafesoğlu, 1988: 220).

Eski Türklerde Yaşlılık

Yine eski Türklerde ailenin büyüğü baba her zaman hürmet duyulan, hatırı incitilmemeye özen gösterilen şahsiyettir. Zira ailede baba hâkim bir rol oynar, ailenin hayatını düzenler ve aile fertleri hemen her şeylerini babaya borçlu olduklarına inanırlar. Bu sebeple de aile fertleri daha sağlığında babaya büyük bir minnet ve şükran hissi duyarlar (Koca, 2016: 230). Eski Türk aile hayatında anneye ve babaya olan saygı, daha geniş olarak eski Türk toplumunun toplumsal genel bir özelliği olarak görülmektedir. Nitekim eski Türk toplumunda bütün faaliyetler “yardımlaşma ve yarışma” anlayışı çerçevesinde olmaktadır (Koca, 2016: 154). Türklerin bu toplumsal “yardımlaşma ve yarışma” kavramları ile ilgili Kaşgarlı Mahmud’un Divanı’nda 190’ın üzerinde kelime (Koca, 2016: 176) bulunmaktadır. Yine özellikle Türkler Müslüman olduktan sonra da hem eski inançlarından kısmen mülhem hem de yeni dinleri İslâm’a uygun olarak yaşlılara karşı özel önem atfetmişlerdir. Mesela Yusuf Has Hacib’in 1069’da yazdığı o meşhur eseri Kutadgu Bilig’de anlattığı ideal devletin dört sembol kişiliğinden Odgurmuş özellikle bilgeliğin, yaşlılığın ve olgunluğun temsilcisi ve simgesidir. Ayrıca Dede Korkut destan kitabındaki hikâyelerde Dede Korkut, toplumun yol göstericisi, akıl hocası, meseleleri çözen ve bilgisine, tecrübesine itibar edilen bir kişidir.

Diğer taraftan eski Türklerde ölmüş büyüklere ve atalara saygı, eski Türklerde baba hukukunun inanç sahasındaki belirtisi olarak görülmektedir. Ayrıca eski Türklerde ataların ruhlarına sunulan kurbanlar, atalara ait hatıraların kutsal sayılması (Kafesoğlu, 1988: 243) gibi uygulamalar Türklerdeki töreye bağlılık ve törenin toplumsal hayattaki önemi dikkate alındığında, eski Türklerde, bugün dahi Orta Asya Türk kavimlerinde “aksakal” diye büyük itibar gören yaşlıların bu itibarlarına nelerin kaynaklık ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Türklerin sosyal hayatta yardımlaşma ve atalara, yaşlılara saygı anlayışı, Müslüman olmalarından sonra daha da güçlenerek devam etmiştir.

Türk-İslam Geleneğinde Yaşlılık

İslâm’ın yaşlılara karşı ortaya koyduğu dini tutuma baktığımızda burada elbette İslâm’ın iki temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in hadislerine bakmak gerekir. Bu iki kaynak açısından yaşlıların durumu değerlendirildiğinde İslâm, çok açık ve hiçbir muğlaklığa yer bırakmayacak şekilde yaşlılara saygıyı, yaşlılara bakmayı ve onları hiçbir şekilde incitmemeyi en temel görevlerden biri olarak müntesiblerine yüklemiştir. İslâm’da yaşlılarla ilgili olarak en açık ve kat’i bir şekilde Kur’an’da emirler yer alırken diğer taraftan da yine Kur’an’da yaşlıların biyolojik ve fizyolojik durumlarını açıklayan ayetler dikkat çeker. Şimdi bu ayetlerden bazılarını burada yer vermeye çalışacağız.

Öncelikle insanın biyolojik ve fizyolojik olarak yaşlılığının ne gibi özellikler taşıdığını gösteren ayetleri burada belirteceğiz: “Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra hilkati belli-belirsiz bir lokma et parçasından yarattık. Sonra (kudretimizi) açıkça gösterelim diye dilediğimizi bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz; sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağımıza ulaşmanız için (sizi büyütürüz). İçinizden kimi vefat eder; yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına (yani yaşlılığa) kadar götürülür; ta ki her şeyi bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin. Sen yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir halde görürsün; fakat biz, üzerinde yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşitten iç açıcı bitkiler verir.” (Kur’an-ı Kerim, Hac suresi, ayet 5) Bu ayetten anlaşılacağı gibi Yüce Allah, özlü bir şekilde insanın yaratılış, dünyaya geliş ve dünyadaki hayatını ve nihayet yaşlılığa varışını ona hatırlatır ve bu durumun öldükten sonra tekrar dirilmesine de bir alamet ve işaret olduğunu belirtmektedir. Ancak burada konumuz açısından Yüce Allah, insanın yaşlılık durumuna da işaret eder ve yaşlılık halinin insan ömrünün en verimsiz ve en sıkıntılı bir dönemi olduğuna dikkat çeker. Bu ayeti kerimedeki insanın yaşlılık özelliklerine Yüce Allah, yine Kur’an-ı Kerim’in Mü’min suresinin 67 ve Nahl suresinin 70 ayetleriyle Yasin suresinin 68. ayetinde de dikkatini

çeker ve insanın bu yaşlılık haline iyi hazırlanmasını ve yaşlılık durumundaki zayıf bedensel ve zihinsel durumundan ibret almasını istemektedir.

Yine Yüce Allah, insanın geçici olarak yaşadığı bu dünyadaki mevki, makam, zenginlik, güç gibi değerlerin devamlılığının hiçbir garantiye sahip olmadığını yaşlılığına da vurgu yaparak şöyle anlatır: “Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve içinde her çeşit meyveden bir miktar bulunan güzel bir bahçesi olsun, tam bu durum elde edilmişken bir taraftan ihtiyarlık bastırsın, diğer taraftan da bakıma muhtaç çocuklar bakım isterken içinde ateş bulunan bir kasırga gelip o bahçeyi yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse istemez) İşte bu şekilde Allah size ayetleri açıklar, umulur ki, düşünüp gerçekleri anlarsınız” (Kur’an-ı Kerim, Bakara suresi, ayet 266).

Kur’an’da özellikle kişinin ana-babasının şahsında yaşlılara hürmet ve onlara gerekli bakım itinanın önce aileden başlayarak bütün toplum tarafından neden gösterilmesi gerektiği ve nasıl bir saygı tavrı içinde bulunulması gerektiği de şöyle belirtilerek emredilir: “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine “Of!” bile deme; onları azarlama. İkisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek üzerlerine kanat ger ve “Rabbim, küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, sen de onları esirge!” diye dua et.” (Kur’an-ı Kerim, İsrâ Suresi, ayet 23-24). Bu ayet-i kerimeden anlaşılacağı gibi insanın genelde büyüklerine ve yaşlılarına özelde yaşlanan ana-babasına nasıl davranması gerektiği çok açık bir şekilde belirtilmektedir. Bir toplumda genelde yaşlılara, özelde yaşlanan ana-babalarına onların her durumunu öf bile demeyecek kadar nazik karşılayan evlatlarla güvenli ve huzurlu bir hayat kurulabilir.

Burada söz konusu ettiğimiz ayet-i kerimeden çıkarılacak bir sonuç da, İslâm’da yaşlı bireyler hiçbir zaman göz ardı edilmemiş, dışlanmamış aksine bu tür bireylere daha fazla önem verilmesi gerektiği ısrarla vurgulanmıştır. Bu ihtimamın nasıl bir insani görev olduğunu ise, Yüce Allah, o büyüklerin, yaşlıların senin bebekliğinde, küçüklüğünde sana göstermiş oldukları ihtimama işaret ederek hatırlatma yapmaktadır.

İslâm’ın ikinci temel kaynağı olan hadislerde yani Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (S.A.V.) söz ve uygulamalarında ise yaşlılarla ilgili hususlar önemli yer tutar. Şimdi bu hadislerden bazılarını burada yer vermeye çalışacağız:

“Yaşından dolayı ihtiyara hürmet eden her gence Allah, yaşlılığında kendisine hürmet/hizmet edecek kimseler müeyyer kılar (nasip eder).” (Tirmizi, 1938: Hadis No:75).

“Eğer süt emen çocuklar, beli bükük yaşlılar, otlayan hayvanlar olmasaydı, üzerinize azab sel gibi inerdi” (Heysemi, 1988: 227).

“Uzaktan Hz. Peygamber’e biat etmek üzere gelen bir adam: “Ben sana hicret üzere biat etmeye geldim. Fakat ağlayan iki yaşlı insan geride bıraktım” dedi. Hz. Peygamber de “dön o ikisini ağlattığın gibi güldür” buyurdular” (Ebu Davud, 1981: 31)

“Söze başlarken de yaş açısından büyük olan söze başlasın” (Buhari, 1996: 111).

“Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.” (Tirmizi, Hadis No:15).

Hz. Peygamber (S.A.V.)’in yaşlılar hakkındaki hadislerinden sadece birkaçını buraya aldık. Aslında Hz. Peygamber (S.A.V.)’in yaşlılarla ilgili pek çok hadisi vardır. Bizim burada yer verdiğimiz hadis-i şeriflerin ortak vurgusuna baktığımızda şu hususların dikkat çektiğini söyleyebiliriz:

Öncelikle Hz. Peygamber (S.A.V.) toplumda mutlaka yaşlılara saygı gösterilmesini öğütlemekte ve bu saygısının karşılığını saygı gösteren kişi daha bu dünyadayken mutlaka alacaktır buyurmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber, Allah’ın aynen sabi çocukların masumiyetlerinin merhametine vesile olması gibi yaşlıların duasını kabul ettiğini belirtmektedir. Diğer taraftan toplumda ilk söz hakkının yaşlılarda olması gerektiğini bildiren Hz. Peygamber, yaşlıların mutlu edilmesi için bilhassa gayret gösterilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak şunu belirtmemiz gerekir: Evrende yaşayan insan toplumları için yaşlılar önemli bir sosyal olgudur. Yaşlıların eski Türk toplumlarında birçok bakımdan büyük bir itibar sahibi oldukları görülür. Bilhassa “aksakal” geleneği ve aksakal diye saygı ifadesiyle anılan yaşlılar, eski Türk toplumunda toplumun problemlerinin çözümünde önemli rol oynamaktaydılar. Yaşlılar konusu İslâm inanç sisteminde üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Nitekim gerek Kur’an’da ve gerekse Hz. Peygamber’in hadislerinde başta yaşlı anne-babalar olmak üzere toplumdaki yaşlılar her durumda ihmal edilmediği gibi ihtimam gösterilmesi gereken kimseler olarak vurgulanmaktadırlar. Gerek eski Türklerde ve gerekse İslâm’ın iki temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve hadislerde, yaşlılara verilen önem ve özen, bugünkü modern, bunalımlı toplumlardaki yaşlı insanların sıkıntılarına medar olabilecek çarelere işaret etmektedir diye düşünülebilir.

Teşekkür ve/veya Açıklamalar: Bu çalışma 9. Ulusal Yaşlılık Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynaklar

- Buhari, Edebü'l-Müfred (1996). thk. Halid Abdurrahman, Beyrut.
Koca, Salim (2016) Türk Kültürünün Temelleri, Ankara.
Ebu Davud, Süleyman b. El-Eşas es-Sicistani (1981). Sünen-i Ebi Davud, İstanbul.
Heysemi, Ali b. Ebi Bekir (1988). Mecmeu'z-Zevaid ve Menbaul-Fevaid, Beyrut.
Kafesoğlu, İbrahim (1988). Türkler İ.A (MEB), C.12-II, İstanbul: MEB.
Kur'an-ı Kerim,
Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa. (1938). Sünen üst-Tirmizi, thk. Ahmet Muhammed Şaki vd. Kahire.

Extended Abstract

In our social order, elderliness is one of the most important social phenomena. The fact that the world population is getting older increases the importance of this phenomenon. Therefore, the place of elderliness and the place and importance of the elderly in the society should be carefully considered. Human is the only species of living creatures in this world that establish conscious, reasoned relationships among each other. From the first human being to today, all people first establish love and respect-based relationships with their parents, who are the immediate family and are the material cause to bring them to the world, and their siblings from the same parents. A closer look at these relationships reveals loving respect to the parents, especially to their parents, and loving compassion to the younger ones. However, respecting the older ones, including the elderly people changes from society to society.

Although the elderly people have lost their respectability in the western countries over the course of the day, it can be said that the situation in our country is different. So much so that in our country, even though our good characteristics on a societal level have been degenerated, our positive societal attitude toward the elderly people maintains its characteristics. First, the family is the smallest unit in our society, including the old Turkish societies. Turkish social life is based on family and kinship bonds. The most important feature of the old Turkish family is based on unity and solidarity. As a matter of fact, the most important duty of the children in the family is to help the father and the family. The proverb "The pony will help the horse, and son will help the father" suggests this understanding of Turkish family life. Another thing is that the little son in the family is obliged to stay in his father's tent after his marriage and to look after his parents when they get older. In the ancient Turkish families, the father was the person who was always respected and cared not to be offended. Because the father plays a dominant role in the family, regulates the family life and the family members believe that they owe almost everything to the father. For this reason, the members of the family feel a great sense of gratitude and thankfulness to the father while he is still alive. Respect for mother and father in the old Turkish family life is a feature of the older Turkish society. As a matter of fact, all activities in the old Turkish society are within the framework of "cooperation and competition". It can be argued that there are two basic reasons for the continuity of this social character. The first one is the continuity of the understanding of respect for the elderly people who are regarded as "aksakal" (white beard) in Turkish tradition. The second main reason is the orders and instruction to show respect to the elderly people in the Quran and hadith, which are the two basic source of Islam.

Respecting the elderly people is one of the most important ethical and religious values from past to today in the traditions of the Turks. The most important indicator of this is the emphasis on classical works that describe ancient Turkish traditions and belief systems. For example, Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig, as well as Dede Korkut's stories, have important information about the position of the elderly in the family and society. According to Yusuf Has Hacib, one of the four symbol characteristics of the ideal state, Odgurmuş is the representative and symbol of wisdom, elderliness and maturity. The respect for the late elders and ancestors in ancient Turks is the indicator of the father law on the field of belief in the ancient Turks. The sacrifices to the spirit of the ancestors and regarding the memories as sacred in ancient Turkish are important to demonstrate the source of the reputation of the elderly people called as "aksakal" in the ancient Turkic tribes in the Central Asia, and even today considering the importance of the tradition in the social life and adherence to the tradition for Turks.

The social solidarity and respect to the ancestors and elderly people in Turks have continued by further strengthening after the adoption of Islam. Considering the religious attitude of Islam towards elderly people, we must take notice of Qur'an and hadiths of our Prophet, which are the two basic sources of Islam. Taking the elderly people into consideration by such sources, Islam lays the responsibility of respecting, caring and not hurting the elderly people in a very clear way and without any ambiguity on its followers as one of the basic duties. The issue of the elderly is one of the most discussed topics in Islamic belief system. Indeed, both in the Qur'an and hadiths of our Prophet, elderly people in the society, and especially the elderly parents are emphasized as those who should not be ignored in every case and should be given care. There are innumerable texts on how to show care for elderly people in Qur'an and Hadith. For example, in the Qur'an, Allah Almighty reveals to us in a very clear fashion how we should treat elderly people. Allah Almighty, emphasizing the elderliness, express that there is no guarantee of continuity of values such as position, authority, wealth, power in this world where the person lives temporarily and note that: "Would any of you wish to have a garden with date-palms and

vines, with rivers flowing underneath, and all kinds of fruits for him therein, while he is stricken with old age, and his children are weak (not able to look after themselves), then it is struck with a fiery whirlwind, so that it is burnt? (Of course, nobody wants it). Thus does Allah make clear His Ayat (proofs, evidences, verses) to you that you may give thought.". It can be thought that the importance and care given to the elderly in the ancient Turks and Qur'an and hadiths which are the two main sources of Islam indicate that they can mediate the troubles of the elderly people in today's modern and depressed societies.